

СЕКЦІЯ 5 ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 331.5

Помінчук С.Г.*аспірант кафедри управління персоналом та економіки праці
Інституту підготовки кадрів
Державної служби зайнятості України*

ФОРМУВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ У КОНТЕКСТІ ПОДОЛАННЯ ДИСБАЛАНСУ ПОПИТУ ТА ПРОПОЗИЦІЇ РОБОЧОЇ СИЛИ

У статті представлено розгорнутий аналіз проблем виникнення дисбалансу між попитом на робочу силу та пропозицією ринку освітніх послуг, які формує вища школа без урахування потреб ринку праці. Здійснено порівняльний аналіз попиту роботодавців на робочу силу та контингенту випускників внз за окремими галузями. Обґрунтовано необхідність здійснення прогнозу формування ринку праці та зменшення кількості номенклатури спеціальностей, які обирає учнівська молодь для вступу у вищий навчальний заклад.

Ключові слова: ринок праці, дисбаланс попиту та пропозиції на ринку праці, вищі учбові заклади, професійна орієнтація, учнівська молодь.

Поминчук С.Г. ФОРМИРОВАНИЕ РЫНКА ТРУДА В КОНТЕКСТЕ ПРЕОДОЛЕНИЯ ДИСБАЛАНСА СПРОСА И ПРЕДЛОЖЕНИЙ РАБОЧЕЙ СИЛЫ

В статье представлен развернутый анализ проблем возникновения дисбаланса между спросом на рабочую силу и предложениями рынка образовательных услуг, которые формирует высшая школа, не учитывая потребности рынка труда. Проведен сравнительный анализ спроса работодателей на рабочую силу и контингент выпускников вузов по отдельным отраслям. Обоснована необходимость осуществления прогноза формирования рынка труда и снижения количества номенклатуры специальностей, которые выбирает учащаяся молодежь для поступления в высшие учебные заведения.

Ключевые слова: рынок труда, дисбаланс спроса и предложения на рынке труда, высшие учебные заведения, профессиональная ориентация, учащаяся молодежь.

Pominchuk S.G. THE FORMATION OF THE LABOR MARKET IN THE CONTEXT OF OVERCOMING THE IMBALANCE OF DEMAND AND SUPPLY OF LABOUR

The paper presents a detailed analysis of the problems of arising of an imbalance between labor demand and supply of educational services market, generates higher school without taking into account the needs of the labor market. The comparative analysis of employers' demand for labor and a contingent of graduates by industry. The necessity of forecasting the labor market and reducing the number of nomenclature specialties chooses young students for entry into higher education.

Keywords: labor market, imbalance of supply and demand in the labor market, higher education, vocational guidance, students.

Постановка проблеми. Відповідно до Закону України «Про освіту» [1] метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства. Учені зазначають, що українці перебувають на тому етапі, коли наявність диплома розцінюється як обов'язкова умова їх кар'єрного розвитку, а також соціального статусу та престижу [2, с. 60]. Феноменом національного ринку праці є існування високого інтелектуального потенціалу населення, що не може бути використаний ефективно через брак високопродуктивних робочих місць [3, с. 16]. Учнівська молодь, яка під тиском цієї думки суспільства здійснює вибір професії, є тим економічним ресурсом, який правомірно можна назвати стратегічним. Наздоганяюча роль освіти повинна бути змінена на передбачувану, спрямовану на забезпечення кваліфікованими кадрами перспективного ринку праці. Але методи прогнозування ринку праці та професійної орієнтації як засобу ознайомлення учнівської молоді з перспективами його потреб застаріли й потребують адаптації до умов сьогоденного ринку праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам забезпечення збалансованості попиту та пропозиції на ринку праці, його регулювання, професійної орієнтації молоді, присвячені наукові дослідження

українських учених: С. Бандура, І. Гнибіденка, О. Гришнєвої, О. Дідківської, Т. Заяць, А. Колота, В. Куценка, Е. Лібанової, Л. Лутай, Ю. Маршавіна, В. Петюха та ін.

Науковці досліджували процес здійснення професійної орієнтації з різних аспектів: забезпечення професійно-кваліфікаційної збалансованості ринку праці і ринку освітніх послуг шляхом здійснення ефективно профорієнтаційної роботи (Ю.М. Маршавін); питання ефективності надання профорієнтаційних послуг фахівцями служби зайнятості (Ю.М. Маршавін, Н. В. Ортікова); проблему престижності професій (М.І. Найдюнов, Л.В. Григоровська, О.І. Хоріна); поняття «престижна» і дефіцитна професія в сучасному науковому дискурсі (М.С. Дергач). А.В. Алексєєва групувала чинники престижності професій в гендерному аспекті. Взаємозв'язок між ступенем економічного розвитку і професійною освітою досліджували М. Кім та І. Давидова; формування системи професійної орієнтації населення та її організаційно – управлінські засади – І.А. Бондіні; організаційно-методичний аспект здійснення професійної орієнтації в державній службі зайнятості – О.В. Грамма. А. Кудінова та Д. Верба розглядали проблеми соціальної сфери в Україні кризь призму

дефіциту ресурсів або ж неефективного державного регулювання, яке може бути здійснене шляхом ефектної професійної орієнтації.

Водночас інструментарій здійснення професійної орієнтації для забезпечення потреб ринку праці в сучасних умовах застарів, потребує оновлення та вдосконалення у відповідності з кращими світовими аналогами.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування необхідності оновлення інструментарію здійснення професійної орієнтації учнівської молоді як одного із методів попередження дисбалансу попиту та пропозиції на ринку праці. Відповідно до мети поставлені такі дослідницькі завдання:

- проаналізувати сучасний стан ринку праці України і визначити на ньому місце випускників вишів;
- дослідити напрями вибору професії учнями загальноосвітніх навчальних закладів на основі прийнятих на початковий цикл у ВНЗ I-IV рівнів акредитації;
- зіставити попит ринку праці 2014–2015 рр. із професійно-кваліфікаційним складом випускників ВНЗ I-IV рівнів акредитації 2014–2015 навчального року;
- визначити професійну орієнтацію учнівської молоді як один із головних напрямків механізму регулювання ринку праці молодих спеціалістів.

Виклад основного матеріалу. В умовах дисбалансу попиту та пропозиції на ринку праці освітній процес повинен стати інструментом формування фахівця, який потрібен на ринку праці. Е. Лібанова, досліджуючи молодіжний аспект ринку праці 2013 року, зазначає, що для української молоді є характерним високий рівень освіти – більше половини вже отримали або здобувають вищу освіту, а початковий рівень освіти мають лише 0,1% осіб віком 15-29 років. Понад 17,4% тих, хто навчається, поєднують здобуття освіти з економічною активністю на ринку праці. Більшість із них навчаються у вищих навчальних закладах. 55,5% молоді, яка закінчила навчання, мають вищу освіту, ще 1,2% мають післядипломну освіту. 21,2% молоді закінчила заклади професійно-технічної освіти на базі повної загальної середньої освіти, 6,8% – на базі базової загальної середньої освіти [4, с. 17].

Відслідковуючи еволюцію становлення думки суспільства щодо ролі професії як показника соціального статусу у стратифікованому суспільстві, доцільно проаналізувати думку П. Сорокіна, який досліджував роль школи як одного із важливих каналів соціальної мобільності. Учений зазначав, що школа взяла на себе функції, які раніше виконувалися церквою, сім'єю та іншими інститутами, завданням яких є здійснення соціального відбору, включаючи освіту, і полягає у вдосконаленні методів селекції обдарованих і подальшої їх класифікації

Таблиця 1

Підготовка фахівців у вищих навчальних закладах на початок 2014/2015 навчального року (за окремими галузями знань)

№ з/п	Галузі знань	Прийнято у ВНЗ I-IV рівнів акредитації	Прийнято у ВНЗ III-IV рівнів акредитації	Всього прийнято у ВНЗ	У % до загальної кількості прийнятих за окремими галузями	Випущено з ВНЗ I-IV рівнів акредитації	Випущено з ВНЗ III-IV рівнів акредитації	Всього випущено з ВНЗ за галузями знань	У % до загальної кількості випущених за окремими галузями
1	Сільське, лісове і рибне господарство та переробка їхньої продукції	1812	8592	10404	4,5	2021	8784	10805	3,5
2	Будівництво та архітектура	2710	8091	10801	4,6	3401	13609	17010	5,5
3	Транспорт	3632	14571	18203	7,9	4323	19901	24224	7,9
4	Право	2958	24494	27452	11,9	3737	44646	48383	15,8
5	Освіта	7548	22075	29623	12,8	7614	27392	35006	11,4
6	Охорона здоров'я	20051	16604	36655	15,9	20773	4707	25480	8,3
7	Державне управління	-	-	-	-	-	1518	1518	0,4
8	Військові науки	-	1182	1182	0,5	-	784	784	0,2
9	Економіка та підприємництво	7528	44154	51682	22,4	11177	79717	90894	29,7
10	Інформатика та обчислювальна техніка	2735	13990	16725	7,2	2920	13634	16554	5,4
11	Машинобудування та матеріалообробка	2089	9626	11715	5,0	2082	13302	15384	5,0
12	Енергетика та енергетичне машинобудування	225	1908	2133	0,9	455	2641	3096	1,0
13	Електротехніка та електромеханіка	1374	6224	7598	3,3	1464	8420	9884	3,2
14	Електроніка	104	1473	1577	0,6	194	1484	1678	0,5
15	Авіаційна та ракетно-космічна техніка	161	859	1020	0,4	217	826	1043	0,3
16	Морська техніка	59	318	377	0,2	60	394	454	0,1
17	Хімічна технологія та інженерія	251	1748	1999	0,8	308	2462	2770	0,9
18	Біотехнологія	-	771	771	0,3	-	422	422	0,1
19	Всього			229,917				305,489	

за нахилом. Школа, таким чином, сортує підстаюче покоління відповідно до їх особистої обдарованості [5, с. 46].

Протягом 2014 року центрами зайнятості України профорієнтаційними заходами охоплено 1 104546 учнів загальноосвітніх навчальних закладів України. У 2014 р. найбільша кількість учнів для вступу у вищі навчальні заклади обрали економічну галузь – 51682 осіб. Випущено – 90894 студентів за цим напрямком, що також є найбільшим показником у порівнянні із іншими галузями. Ця ж тенденція прослідковується і в галузі права (поступило – 27452 осіб, випущено – 48383) та в освіті (поступило – 29623, 35006 – закінчило) [6].

Як видно із таблиці 1, вищі навчальні заклади продовжують підготовку за цими напрямками, не враховуючи потреби ринку праці. Окрім того, престижність праці на підприємствах суттєво поступилася роботі в офісах банків, страхових компаній, туристичних агенціях, у торгівлі, органах державної та місцевої влади, у сфері послуг [7, с. 24].

Обираючи майбутню професію, молодь керується зовнішніми мотивами, намагаючись отримати ті блага та привілеї (гроші, соціальний статус тощо), які уособлює ця професія, незважаючи на актуальні запити ринку [8]. Така економічна поведінка призводить до появи дефіцитних професій. Під цим поняттям розглядається така професія, яка не має авторитету та не викликає попиту на неї з боку населення та зниження її привабливості для суб'єкта вибору. Перспективним постає завдання побудови такого ресурсного середовища, в умовах якого старшокласники матимуть можливість всебічно рефлексувати свою економічну поведінку та переосмислювати мотив престижності професії, якщо вони ним керуються при виборі майбутньої професії [9, с. 33].

Під час дослідження виявлено, що упродовж 2010–2014 рр. відбулося скорочення потреби роботодавців у працівниках усіх професійних груп (табл. 2) [6].

Зокрема, галузь освіти у 2014 році потребувала 1,5 тис. працівників, випущено з навчальних закладів за даною галуззю освіти 35,0 тис. випускників. У галузі охорони здоров'я в наявності було 3,2 тис. вакансій, випущено 25,4 тис. медиків. Сільське, лісове і рибне господарство та переробка їх продукції потребували 1,6 тис. працівників, випущено у цій

галузі 10, 8 тис. осіб. Будівництво та архітектура потребували у 2014 році 1,3 тис. працівників, випущено за цим напрямком 17,0 тис. випускників.

Дослідження у цьому напрямі довели, що є дисбаланс попиту та пропозиції відносно окремих категорій випускників з вищою освітою, зокрема занадто багато на ринку праці випускників з бізнес/економічною освітою (57%), 55% – з юридичною, але не вистачає фахівців з інженерно-технічною освітою (44% опитаних, IT-фахівців –12%, будівельників – 17%) [10, с. 65].

На основі опитувань, проведених Дослідницьким центром hr.ua, лідерами потреб роботодавців у 2015 р. та найбільш перспективними професіями є IT – спеціалісти (47%), лікарі (28%), спеціалісти військових професій (23%), інженери різних галузей (20%) та робітничі професії (токаря, сантехнік та ін. – 19%). Дослідницький центр зазначає, що за півтора року професія військового перемістилась із рейтингу найменш перспективних в позитивний список. За цей час кількість тих, хто назвав її перспективною, збільшилась у 11 разів [11].

Учні ЗОШ, які отримали профорієнтаційні послуги у 2010 році, стали випускниками ВНЗ I-II рівнів акредитації у 2014 році та будуть випускниками ВНЗ III-IV рівнів у 2016 році, здійснюючи перехід на ринок праці за професіями, в яких відсутня потреба. Ситуація безробіття, в яку потрапив випускник 2014/2015 навчального року, реально сформована у 2010 році.

Наявність структурної диспропорції між попитом на робочу силу та її пропозицією є фактором, що обмежує як можливість працевлаштування безробітних, так і задоволення потреб роботодавців. Для попередження цього у економічно розвинутих країнах розроблені методи прогнозування перспективного ринку праці, міжгалузева макромодель прогнозування зайнятості SONIA, яка дає можливість будувати прогнози на 10 років, здійснювати розрахунки міжгалузевого балансу трудових ресурсів на рівні видів економічної діяльності [12; 13, с. 20]. Основна мета Канадської моделі – визначити професії, де сучасний або прогнозований стан попиту й пропозиції вказує, що в його межах може з'явитися або утримуватися дисбаланс [14, с. 47].

Висновки. Проведене дослідження формування ринку праці з метою подолання диспропорції між

Таблиця 2

Попит і пропозиція робочої сили за окремими видами економічної діяльності

(тис. осіб)

	Види економічної діяльності	Потреба роботодавців у працівниках для заміщення вільних робочих місць (вакантних посад), тис. осіб		
		2010 рік	2014 рік	Різниця у %
1	Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	2,7	1,6	59 %
2	Промисловість	17,2	9,0	27,3 %
3	Будівництво	3,8	1,3	34,2%
4	Торгівля (оптова та роздрібна); ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	8,4	4,7	55,9%
5	Діяльність транспорту та зв'язку	5,0	3,8	7,6%
6	Фінансова діяльність	1,5	0,6	40%
7	Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг надання послуг підприємцям	5,9	0,6	10 %
8	Державне управління	8,4	4,9	58 %
9	Освіта	1,6	1,5	0,9 %
10	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	6,3	3,2	51 %

попитом та пропозицією робочої сили дозволяє зробити такі висновки:

- встановлено відсутність належного зв'язку між ринком праці та системою вищої освіти для задоволення потреб ринку праці і попередження виникнення дисбалансу попиту та пропозиції;

- професійна орієнтація учнів, яка здійснювалася навчальними закладами спільно із службою зайнятості, не виконує своєї ролі щодо орієнтації молоді на актуальні професії на ринку праці, освіта, яку отримали випускники вишів, не виконує завдання щодо забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями, формуючи їх надлишок на ринку праці, незважаючи на його потреби;

- ключовою проблемою сучасної загальноосвітньої школи є відсутність у навчальному процесі системної економічно обґрунтованої програми професійної орієнтації для підготовки учнівської молоді до сучасних та прогнозованих вимог ринку праці, ознайомлення із його потребами;

- підтверджено необхідність здійснення прогнозу формування ринку праці та зменшення кількості номенклатури спеціальностей у вищих навчальних закладах у зв'язку із перенасиченістю ринку праці фахівцями окремих галузей;

- доведено необхідність впровадження ґрунтовної профорієнтаційно-роз'яснювальної роботи з учнівською молоддю як одного із головних напрямків механізму регулювання ринку праці молодих спеціалістів.

Перспективи подальших розвідок. Виконане дослідження виявило доцільність подальшої модернізації та нових розробок інструментарію здійснення професійної орієнтації учнівської молоді як засобу попередження виникнення дисбалансу попиту та пропозицій на ринку праці.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/legislation/law/2231/>
2. Щудло С.А. Порівняльний аналіз професійних планів випускників шкіл на території пограниччя України та Польщі / С.А. Щудло // Ринок праці та зайнятість населення. Бюлетень ІПК ДСЗУ. – 2015. – № 2. – С. 58-62.
3. Ільч Л.М. Інноваційна модель зайнятості: сутність, характерні ознаки та передумови становлення в Україні / Л.М. Ільч // Ринок праці та зайнятість населення. Бюлетень ІПК ДСЗУ. – 2015. – № 2. – С. 13-17.
4. Перехід на ринок праці молоді України / Елла Лібанова, Олександр Цимбал, Лариса Лісогор, Ірина Марченко, Олег Ярош // Міжнародне бюро праці, Програма молодіжної зайнятості, Департамент політики зайнятості. – Женева : МОП, 2014 (Work4Youth publication series; No. 11, ISSN: 2309-6780; 2309-6799 (web pdf)) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ilo.org/employment/areas/youth-employment/work-for-youth/publications/national-reports/WCMS_30264
5. Чепак В.В. Освіта, соціальна мобільність і культурна селекція в інтегралістській соціології П. Сорокіна / В.В. Чепак // Ринок праці та зайнятість населення. Бюлетень ІПК ДСЗУ. – 2012. – № 4. – С. 44-47.
6. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2015/dop/04/dop_pr_2014.z.p.
7. Кім М., Давидова І. Взаємозв'язок між ступенем економічного розвитку і професійною освітою в Україні / М. Кім, І. Давидова // Україна: аспекти праці. – 2014. – № 4. – С. 19-26.
8. Формування та розвиток освітянських послуг дорослого населення: досвід та інновації : моногр. / Кол. авт.: О.О. Шубін, Л.А. Лутай та ін. ; за наук. ред. О.О. Шубіна ; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Донець. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2012. – 250 с.
9. Дергач М.С. Поняття «престижна» і дефіцитна професія в сучасному науковому дискурсі / М.С. Дергач // Ринок праці та зайнятість населення. Бюлетень ІПК ДСЗУ. – 2012. – № 2. – С. 30-33.
10. Стратегія реформування вищої освіти в Україні до 2020 року (проект) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://reforms.in.ua/.../HE%20Reforms%20Strategy%202011_11_2014%20\(1\).pdf](http://reforms.in.ua/.../HE%20Reforms%20Strategy%202011_11_2014%20(1).pdf)
11. Дослідницький центр hh.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fakty.ictv.ua/ru/index/read-news/id/1545470>
12. Маршавін Ю.М. Прогнозування розвитку ринку праці як чинник продуктивної зайнятості населення. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Ринок праці України: Європейський вимір» (25 червня 2015 р., м. Київ) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://ipk-dszu.kiev.ua/laboratory/present/marshavin%20\(u\).pdf](http://ipk-dszu.kiev.ua/laboratory/present/marshavin%20(u).pdf)
13. Бондарук О.В. Прогнозування розвитку ринку праці: досвід МВФ та США / О.В. Бондарук // Ринок праці та зайнятість населення. Бюлетень ІПК ДСЗУ. – 2014. – № 2. – С. 19-21.
14. Судаков М.В. Система прогнозування професійно-кваліфікаційного складу робочої сили в Канаді – уроки для України / М.В. Судаков // Ринок праці та зайнятість населення. Бюлетень ІПК ДСЗУ. – 2014. – № 2. – С. 47-51.